

Vida, obra i teories sobre l'Art Paleolític del Prof. André Leroi-Gourhan (1911-1986)

EDUARD RIPOLL PERELLÓ

Les ciències de la Prehistòria i de l'estudi de l'Art Primitiu varen perdre fa dos anys i escaig un dels seus personatges més insignes: el professor André Leroi-Gourhan. Aquesta nota voldria recordar els seus principals treballs al llarg de la seva vida. La seva obra ja fou, en el passat, d'una gran transcendència per als estudis de la Prehistòria, de l'Art Prehistòric i de la Etnologia. Ara, i en el futur, sense cap dubte, la seva personalitat i les seves teories i treballs mereixeran la mateixa atenció.

André Leroi-Gourhan va néixer el 25 d'agost de 1911 a París. Va quedar orfe de pare als inicis de la guerra de 1914-1918. Treballà com a dependèn de llibreria i estudià, lliure, el batxillerat, interessant-se per les ciències naturals i d'una manera especial per l'antropologia. Als vint anys obtingué el diploma de rus i als vint-i-dós el de xinès a l'École Nationale de Langues Orientales. Entre 1935 i 1937, apareixen les seves primeres publicacions sobre els esquimals, els bronzes xinesos i el llibret *La Civilization du Renne* que és un estudi paral·lel de la cultura europea del Paleolític superior i de les actuals de Sibèria i de l'Amèrica septentrional. Una estada de dos anys com a becari al Japó (Tokio, Kioto, els ainús) el preparà per a ser un dels millors coneixedors d'aquesta àrea cultural. Amb aquest bagatge, sota la direcció de Marcel Mauss, redactà la seva tesi de lletres, *Archéologie du Pacifique nord* que, amb motiu

de la segona guerra mundial, no presentà fins 1945 (publicada el 1946).

Durant la contesa fou successivament oficial de xifra de la Marina, ingressà al «Centre National de la Recherche Scientifique», fou conservador-adjunt del Museu Guimet de París i custodià en el castell de Valençay una part de les colleccions evacuades del Louvre. Tot i les dificultats de l'època, publicà *L'home et la matière* (1943) i *Milieu et Techniques* (1945). A l'ensem, intervingué en les operacions de la resistència contra els alemanys.

Després de la guerra, l'etapa de la vida d'André Leroi-Gourhan entre els anys 1946 i 1956, constitueix un decenni caracteritzat per una activitat amb dinamisme creixent, como era d'esperar. Fins l'any 1950 substitueix a Jacques Soustelle com a sots-director del Museu de l'Home; ensenya prehistòria i etnologia a la Universitat de Lió i aquesta segona matèria al «Institut d'Ethnologie» de la Sorbona; escriu un llibret que en aquell moment causà sensació, *Les fouilles préhistoriques* (1950) i, al 1954, presentà la seva tesi doctoral de ciències *Les tracés d'équilibre mécanique du crâne des vertébrés terrestres* (no fou publicada fins 1983). La culminació d'aquest període de la seva biografia és el seu nomenament, el 1956, com titular de la càtedra de Etnologia General i Prehistòria de la Facultat de Lletres de la Sorbona en la qual hi va romandre fins 1968. Amb aquesta designació, per primera vegada i de forma oficial, la Prehistòria entrava a la universitat parisenca.

Des del final de la desena dels anys cinquanta, André Leroi-Gourhan prestà una atenció especial a la problemàtica de l'art paleolític. Durant un interval relativament curt va publicar *La fonction des signes dans les sanctuaires paléolithiques*, *Le symbolisme des grands signes dans l'art pariétal paléolithique* i *Répartition et groupement des animaux dans l'art pariétal paléolithique* (els tres en el «Bulletin de la Société Préhistorique Française» de 1958). Comencem aleshores a conèixer les seves publicacions sobre aquest tema a les quals hi ha que afegir, per la meua part, tot el que havíem parlat en els nostres contactes personals en congressos, reunions i visites a coves amb art prehistòric. Així, doncs, juntament amb altres, vaig ser testimoni de com es van anar formant noves i suggestives teories per a la seqüència cronològica i l'explicació del significat de l'art paleolític molt diferent de les fines llavors indiscutides de l'Abat Henri Breuil i els seus col·laboradors. També, en aquells anys la doctora Anette Laming-Emperaire, deixeble de Leroi-Gourhan, investigava en el mateix sentit i fou pionera en l'explicació d'un sistema dual, fent, a la vegada, una severa crítica de les teories en voga fins aleshores (*La signification de l'art rupestre paléolithique*, París, 1962). Però la gran novetat, la veritable caixa de sorpreses, fou l'aparició de l'obra de Leroi-Gourhan

Préhistoire de l'Art occidental (1965, 1978⁵), en la qual es reafirmava en el que havia escrit fins llavors, però amb innovacions i formant ja un vertader *corpus* doctrinal. Per a molts de nosaltres, formats a l'escola de l'Abat Breuil, el llibre fou un autèntic, revulsiu. Es podia estar d'acord o no amb els seus plantejaments, però el que és cert, és que l'obra constituïa una fita a partir de la qual s'inicià un nou període en el coneixement i la interpretació de l'art paleolític.

El 1965, al aparèixer l'obra màxima d'André Leroi-Gourhan, vaig aconsellar la seva publicació en castellà al meu amic l'editor Gustau Gili que, al seu torn, em demanà el prologués per suggerència del mateix professor Leroi-Gourhan (*Prehistoria del Arte occidental*, Barcelona, 1968, traducció d'en Miquel Llongueras). Ambdues edicions foren recensionades a la revista «Ampurias» (XXIX, 1967, pàgs. 346-348), fent el seu elogi per la solidesa de la major part dels seus punts de vista, però també fent-hi certes reserves a la interpretació sexual. Així mateix, vaig dir que em semblava que rebutjava de forma massa contundent la màgia propiciatòria de la caça, encara que, llavors i ara, estic d'acord amb ell en el sentit que s'han utilitzat abusivament per aquesta qüestió el mètode dels paral·lels etnogràfics. Cal afegir que, encara que Leroi-Gourhan discrepava amb freqüència i algunes vegades radicalment de les teories de l'Abat Breuil, sempre que parlava d'ell ho feia amb respecte i admiració, analitzant i contradient les seves hipòtesis amb tacte i elegància i complaent-se en assenyalar com, en el mateix llinar del segle xx, Breuil va saber donar unes bases indiscutibles a la investigació prehistòrica, que, gràcies a ell, es convertí en una vertadera ciència.

Excediria l'espai de la present nota el voler explicar àmpliament les teories d'André Leroi-Gourhan respecte a l'art paleolític. Per això en subrallaré només les línies bàsiques. Destaca en primer lloc, per la seva solidesa, el sistema cronològic-evolutiu; en ell s'hi encadenen quatre estils bàsics. S'inicia amb el *Període prefiguratiu*, en el qual no existeix un art conegut però hi ha indicis de que va poder existir (Chatelperronià, cap el — 35.000). El *Període primitiu*, comprèn l'*Estil I* i l'*Estil II*, neix en el Aurinyacià (cap — 30.000) i passa d'un a l'altre durant el Gravetià i el Solutrià (cap els anys — 25.000 a — 18.000), El *Període arcaic* coincideix amb l'*Estil III* que es desenvolupa durant el Solutrià recent (cap el — 15.000). El *Període clàssic* es correspon amb l'*Estil IV antic* essent el propi del Magdalenià i caracteritzant-se pel gran realisme de les seves obres d'art (entre — 15.000 i — 11.000). Per últim, el *Període tardà* veu viure de manera epigònica l'*Estil IV recent* durant l'última etapa del Magdalenià (cap uns 10.000 anys abans de la nostra era).

Quan a la interpretació, Leroi-Gourhan té el mèrit d'haver subratllat

el valor de la possible relació de les figures entre sí i el de la seva situació en els murs de les caveres. En el seu treball defensà que les associacions figuratives parietals són intencionades i responen a tradicions molt concretes i a una organització de les coves com a santuaris (aquesta paraula, en un sentit més ampli, ja l'havia emprat l'Abat Breuil). Tenint en compte que gairebé la meitat dels animals representants són cavalls o bisons, arribà a la conclusió que es tenien que representar dos temes acoblats o juxtaposats, als que anomenà «A» i «B», mentre que a la resta d'animals els hi correspondrien papers secundaris. Basant-se en aquella dicotomia, Leroi-Gourhan veu el tema complet de les representacions naturalistes paleolítiques com la «juxtaposició, oposició, acoblament o associació», no de dos grups d'animals per sí mateixos, sinó d'un grup femení («B») i d'un altre masculí («A») possiblement humans. En aquest punt, l'anàlisi es connecta amb la problemàtica dels signes. Basant-se en un inventari molt detallat, els divideix, també, en dos grups: «a» i «b». Els del grup «a» (línies, punts, etc.) són masculins, mentre que els del «b» (òvals, triangles, quadrats, etc.), són femenins. Per tant, els signes tindrien el mateix significat que les representacions naturalistes i, fins i tot, ambdós tipus de representació podrien substituir-se entre sí.

Per què les figures animalístiques de l'art paleolític —quasi la majoria—, són estàtiques, mentre que d'altres tenen un cert moviment? Encertadament Leroi-Gourhan donà el nom d'«animació» a aquest intent de representar el moviment, distingint l'«animació segmentària» (sols una part de la figura, per exemple, les extremitats davanteres) de l'«animació coordinada» (el cap i les quatre potes). D'aquesta forma féu un inventari ampli i una anàlisi acurat de representacions de cavalls, bisons, i altres bòvids, mamuts, càprids, cèrvids, rens i altres animals. Sembla ser que la representació del moviment fou un descobriment dels magdalenians (període Magdalenià, vers 18.000 fins 9.000 a.C. aproximadament). A més, per Leroi-Gourhan, admetent que el significat dels conjunts encara es presenta enigmàtic, els animals en moviment introdueixen en l'art paleolític la primera noció d'espai i de temps representats de forma conjunta, car tota representació d'un moviment pressuposa l'evocació d'un «abans» i un «després».

Les diferents espècies tenen a les parets de les coves una distribució espacial concreta i calculada. Com hem dit Leroi-Gourhan trobà que les associacions figuratives són intencionals i responen a unes tradicions molt concretes i a l'esmentada organització de les coves en santuaris que degué variar molt poc al llarg dels mil·lennis. A cadascun dels animals els atribuï unes sigles i això permet una «lectura» dels plafons.

En posarem un exemple abans d'acabar aquesta sintètica exposició de les seves teories. Es tracta del conjunt de grans bisons i altres animals del gran sostre d'Altamira (18 x 9 metres aproximadament) que el mateix Leroi-Gourhan atribuï al seu Estil IV (Magdalenian mitjà). La «lectura» és la següent (vegeu dibuix):

	A	A		D
	Clb	Clb	B B B B B	
C3	B	B B B B B	B	B
Clb	C9	B	B B	B B B

I d'ella, el mateix autor ens dona la seva «interpretació»: «Ací hi ha dos cavalls, un dels quals és al cim de l'eix central i està expressat per un cap enorme. La major part de la superfície del sostre està coberta per les figures de 17 bisons. Aquesta capa de bisons (B) està delimitada pel senglar (D), els dos cavalls (A) i dues cèrvols (C1). Els cavalls estan en posició marginal, però presents. De pas, es pot observar com molt significatiu el gran cap de cavall que domina el conjunt del sostre i el petit bisó de l'extrem, sota el coll de la cèrvola. Aquesta disposició recorda, de la mateixa època, però de l'altre costat dels Pirineus, el joc de dimensions entre el cavall, el bisó i l'isard de Niaux» (*I più antichi artisti d'Europa*, Milà, 1980).

D'aquesta manera podríem anar sintetitzant les idees del professor Leroi-Gourhan tot el llarg de desenes i desenes de pàgines. Per exemple, sobre les característiques tècniques dels seus estils, sobre el propi valor que tenen les figures representades en l'art mobiliar, o bé les

que arribà al seu punt àlgid en el salvament i minuciosa excavació del campament magdalenian de Pincevent durant vint anys a partir de 1963.

Tampoc he subratllat suficientment la seva producció bibliogràfica que ultrapassa els 250 títols. Què destacaríem en una producció tan extensa? Només com exemple recordaré el seu llibre sobre *Les religions de la Préhistoire* (1964), amb quatre edicions en francès (1983⁴) i traduccions al polac (1966), al serbi (1968) i a l'italià (1970), esperant que aviat pugui ser editada la versió castellana. A més, en els últims anys, s'han editat al menys tres antologies dels treballs de Leroi-Gourhan. La primera seleccionada pel mateix autor, fou publicada el 1983 per l'editorial Arthème Fayard amb el títol *Le fil du temps* i inclou 33 treballs de Etnologia i Prehistòria. Les altres dues s'han editat a Espanya gràcies a M. Gómez-Tabanera i a Edicions Istmo de Madrid. Una es titula *Arte i grafismo en la Europa prehistórica* (1984) i recull les lliçons impartides a la càtedra del «Collège de France» des del 1969, en el qual succeeix a l'Abat Breuil, fins la seva jubilació el 1982 que gairebé va coincidir (1981) amb la seva elecció per a la «Académie des Inscriptions et Belles Lettres (Institut de France)». L'altra antologia, *Simbolos, artes y creencias de la Prehistoria*, conté la traducció de 37 treballs publicats en llocs dispersos.

En 1982, per un acord unànim del Consell de Redacció de la revista «Ars Praehistorica» que dirigeix qui escriu aquestes ratlles i gràcies al mecenes senyor Albert Estrada Vilarrasa, es concedí al professor Leroi-Gourhan la primera «medalla d'honor Henri Breuil». La cerimònia de l'entrega i de presentació de la revista tingué lloc a París, en el marc històric de l'«Institut de Paléontologie Humaine», Fundació Príncep Albert de Mònac, el dia 27 d'octubre de 1983. En presència de més de 200 persones, moltes d'elles arribades de l'estranger; l'acte fou presidit pel mateix professor Leroi-Gourhan al que acompanyaven a l'estrada l'Ambaixador de Mònac i els professors J. Dhorst, H. de Lumley i el sotassinat d'aquest article. Entre d'altres parlaments, l'homenatjat pronuncià un petit discurs que reflexa la seva personalitat científica i la seva categoria moral. A manera de colofó, traduiré un paràgraf en el que parla del seu últim contacte amb l'Abat Breuil: «Els meus primers treballs sobre l'art prehistòric no varen destruir la nostra mútua estima. La meua última entrevista amb ell, pocs mesos abans de deixar-nos, fou per a mi molt emocionant. Havia volgut rebre'm perquè li exposés la meua teoria sobre les localitzacions animals en les caveres. Li vaig fer una presentació de la similitud de situació dels conjunts d'animals. No es pot dir que ens poséssim d'acord, però em digué: «Després de tot, tal vegada en això hi ha alguna cosa». Foren les últimse paraules que

intercanviarem. Jo no volia deixar passar aquesta ocasió solemne sense retre justícia a qui va escriure que es considerava a si mateix com el primer graó de la generació següent, el que per als seus deixebles com per a mí, personalment, és encara l'estricta veritat».

Sens cap mena de dubte, la Prehistòria i l'estudi de l'art prehistòric varen perdre l'any 1986 un dels seus personatges fonamentals. Però ens queda el record, l'estímul i la companyia de la seva vida i de la seva obra.

BIBLIOGRAFIA SELECTA DEL PROF. ANDRÉ LEROI-GOURHAN

De la producció bibliogràfica del professor Leroi-Gourhan —més de 250 títols—, molts d'ells ja citats en el nostre discurs d'ingrés a l'Acadèmia (*Sobre els orígens i significat de l'art paleolític*, 1981), aquí hem seleccionat els que ens semblen més importants i en els que s'exposa d'una manera més àmplia el seu pensament.

L'homme et la matière. Évolution et techniques, I, París, Albin Michel, 1943 (1949²; 1971³ revisada i corregida).

Milieu et technique. Évolution et techniques, II, París, Albin Michel, 1946 (1949²).

Archéologie du Pacifique nord, París, Institut d'Ethnologie, 1946.

Les fouilles préhistoriques, technique et méthodes, París, A. et J. Picard, 1950.

Ethnologie de l'Union française, 2 vols., París, Presses Universitaires de France, 1953.

Hommes de la Préhistoire. Les Chasseurs, París, Ed. Bourrellier, 1955 (traduccions a l'anglès i a l'italià; traducció al castellà: *Los cazadores de la Prehistoria*, Barcelona, Plaza-Janés, 1983).

Les religions de la Préhistoire, París, Presses Universitaires de France, 1964 (1983⁴ revisada i corregida; hi ha traduccions en polac, italià i serbi).

Le geste et la parole. I, Technique et langage, París, Albin Michel, 1965.

Le geste et la parole. II, La mémoire et les rythmes, París, Albin Michel, 1965.

Préhistoire de l'Art accidentel, París, Ed. Mazenod, 1965 (trad. anglesa, *Treasures of prehistoric art*, Nova York, Abrams, 1967; trad. espanyola per Miguel Llongueras, *Prehistoria del arte occidental*, Gustavo Gili, 1967).

Amb M. Brezillon i altres: *Fouilles de Pincevent. Essai d'analyse ethnographique d'un habitat magdalénien (la section 36)*, 2 vols., supl. de «Gallia-Préhistoire», núm. 7, París, CNRS, 1972.

(Amplia col·laboració a), *Lascaux inconnu*, XIII supl. de Gallia-Préhistoire», 1979 (pp. 301-366: La Nef et le Diverticule des Félines; les animaux et les signes).

I più antichi artisti d'Europa. Introduzione all'arte paleolitica, Milà, Jaca Book (trad. al castellà: Madrid, Ed. Encuentro, 1983; la versió original francesa fou publicada per la mateixa editorial Jaca Book el 1984).

Les racines du monde, entretiens avec Claude-Henri Rocquet, París, Pierre Belfond Ed., 1982 (trad. al castellà per Marta Basallo, Barcelona, Ed. Juan Granica, 1984).

Mécanique vivante. Le crâne des vertébrés, du poisson a l'homme, Paris, Fayard, 1983.

Le fil du temps. Ethnologie et Préhistoire (1935-1970), Paris, Fayard, 1983.

Arte y grafismo en la Europa prehistórica, Madrid, Ed. Istmo, 1983 (recopilació d'articles i traducció per J. M. Gómez-Tabanera).

Símbolos, artes y creencias de la Prehistoria, Madrid, Ed. Istmo, 1984 (recopilació i traducció de les lliçons de A. Leroi-Gourhan al «Collège de France», per J. M. Gómez-Tabanera).

La Banyana Senyora de Cervera

A Frederic Martí

Josep M. Riera

Se'n va, entre els llibres vells hi ha exemplars que tenen fama o que són importants pel contingut que no pas pel seu contingut material. Raríssims, en llibre, o enquadernacions excepcionals, en disseny, en il·lustracions, en valor «per se» i aporten a la història alguna cosa nova i important.

Des pareia en viure a mitja via llibre, guardat en un estanc, en un despatx amb papers que no pogut ser identificats per cap paper il·luminat, les dues pàgines dretes, en una de les quals, probablement, havia d'haver-hi el col·locat que era l'única cosa notada de l'autor, per l'obra d'obra, en. Així, malauradament, ara se'n sap res més que no pas: Però amb l'ajut de reporters editors i altres obres similars, sembla poder arribar a fantes del·lucians.

Aquest exemplar forma part de la notable col·lecció de llibres rars i preciosos que el senyor Frederic Martí i Desclercq ha parat a la Biblioteca de Cervera per a formar un excepcional Museu del Llibre.

El títol és *Rosario de la Gloriosa Virgen María*. El text, en primers llibres gòtics, està en llengua italiana, forma un conjunt de 53 pàgines més les d'inici i les dues finals, que són les que han estat arribades.

Al centre de bon nombre de fulls, totes amb text, hi ha gravats de tota mà amb encants dels quinze misteris del Rosari i d'altres de la vida de Jesús i de la Verge Maria. També hi ha un gravat molt bonic a la portada, amb grups d'àngels i dones agenollats al voltant d'un petit